

K uniforme baníka v zbierke Slovenského banského múzea Banícke saká podľa legislatívnych úprav z rokov 1919, 1953, 1983, 2004 a 2009

Zuzana Denková

Mgr. Zuzana Denková, PhD.
Slovak Mining Museum
Kammerhofská 2
969 01 Banská Štiavnica
Slovakia
e-mail: etnolog@muzeumbs.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018, 6:1:105-126

Miners' uniforms in the collection of the Slovak Mining Museum (mining jackets according to legislative regulation of 1919, 1953, 1983, 2004, 2009)

The contribution is a collection of mining uniforms in the collection of the Slovak Mining Museum in Banská Štiavnica with an emphasis on the visual specialities of the mining jackets in the context of the periodic regulations of 1919, 1953, 1983, 2004 and 2009. Analyzed are the jackets originating from various mining sites of Slovakia, as well as the contemporary producers which have been identified thanks to the preserved labels and signed buttons.

Key words: mining, mining uniforms

V zbierke Slovenského banského múzea (ďalej SBM) sa nachádza objemná kolekcia odevov zamestnancov banských úradov, banských závodov (robotníkov, úradníkov), študentov baníctva a ich učiteľov, členov baníckych hudieb¹ a členov aušusníckych bratstiev.² Patria sem saká, kabáty, nohavice, vesty, čiapky, rukavice, podkolenky, stuhy, kravaty, ošliadre³ a fokoše,⁴ v minulosti bežné súčiastky odievania. Uniformy dávali zhotovovať banské závody, niektoré si na vlastné náklady zabezpečovali zamestnanci sami a iné boli hromadne vyrobené v rámci príprav významných podujatí a osláv.

Príspevok predstavuje kolekciu baníckych sák v zbierke SBM a to tie saká, ktoré boli vyhotovené na základe legislatívnych predpisov z rokov 1919, 1953 a 1983. Príspevok tiež približuje uvedené legislatívne normy, vrátane nariadenia z roku 2004 a aktuálne platného predpisu z roku 2009. Cieľom príspevku nie je len predstavenie zaujímavej a doposiaľ neprebádanej zbierkovej kolekcie, ale tiež poukázanie na nedodržovanie dobovej legislatívy a odhaľovanie príčin tohto stavu. Príspevok tiež predstavuje dobových výrobcov, pokúša sa identifikovať provenienciu skúmaných odevných kúskov a pôvodných majiteľov sák. Pri identifikácii baníckych sák bol na komparáciu okrem dobových predpisov a starších prác venujúcich sa odievaniu baníkov využitý i historický fotografický materiál v zbierke SBM.

¹ SOMBATHY, Ladislav a kolektív. *Banícke piesne*. Banská Štiavnica : s. n., 2003, s. 135.

² Kolekcia uniformiem banských úradníkov a členov baníckych hudieb zhotovená podľa predpisov z rokov 1838, 1849, 1889, 1890 i 1919 je publikovaná v samostatnom príspevku v zborníku z konferencie Argentifodina 2017.

³ GINDL, Jozef. Ošliador – znak príslušnosti k baníckemu stavu. In: *Zborník Slovenského banského múzea* (ďalej ZSBM), roč. 11, 1983, s. 179-183.

⁴ DENKOVÁ, Zuzana. Banícky fokoš a jeho tajomstvá. In: *ZSBM*, roč. 23, 2012, s. 70-87.

Jednotlivé časti baníckych uniforiem sú rôznej proveniencie z hľadiska miesta i času vzniku. Najstaršie patrili banským úradníkom a študentom Baníckej a lesníckej akadémie založenej v Banskej Štiavnici v roku 1763,⁵ čiže tým skupinám baníkov, ktorí mali povinnosť nosiť uniformu a to nielen v práci, ale aj pri slávnostných príležitostiach. Z analýzy zbierkovej kolekcie SBM vyplýva, že k rozsiahlejšiemu rozvoju uniformovania zamestnancov banských závodov dochádza až v 20. storočí, pravdepodobne s nárastom občianskych osláv (napríklad Baníckych dní),⁶ ale aj ďalších štátnych či cirkevných slávností, na ktorých sa zúčastňovali všetky inštitúcie v meste a práve uniforma ich zviditeľňovala. Počet užívateľov baníckych uniforiem sa rozširoval aj v druhej polovici 20. storočia. Nárast zaznamenávame od roku 1953, keď si mali podľa nového nariadenia všetci zamestnanci banských závodov zadovážiť uniformu podľa nového strihu a nosiť ju pri slávnostných (pracovných i súkromných) príležitostiach.⁷ Aj v tomto období však nosili uniformu najmä tí, ktorým ju venoval závod (napríklad za výsledky v práci), prípadne zakúpil odborový zväz v snahe zabezpečiť uniformovanú účasť na podujatí.

Synteticky sa výskumom baníckeho odevu zaoberala Olga Skalníková, ktorá v publikácii *Pět století hornického kroje* priblížila historický vývoj odievania baníkov na našom území od stredoveku do legislatívnej úpravy v roku 1983. Podľa tejto publikácie odev baníkov v 15. až 17. storočí nepovažujeme za uniformu, keďže odev neplnil slávnostnú či stavovskú diferenciatívnu funkciu, ale funkciu praktickú – kopíroval potreby baníkov a najmä špecifiká práce v podzemí. O odev z tohto obdobia sa dozvedáme z ikonografických prameňov, z ktorých najvýznamnejším je tabuľový oltárny obraz z Rožňavy z roku 1513. Ďalšími zdrojmi poznatkov sú kancionále z 15. a 16. storočia, v ktorých vidíme baníkov v bielych plášťoch siahajúcich do polovice lýtok s kapucňami.⁸ Základným prameňom odievania baníkov v 18. storočí sú opisy slávnostných baníckych sprievodov v období cisárskych návštev v stredoslovenských banských mestách, ďalej banské mapy, na ktorých okrajoch sú vyobrazení baníci v dobovom odevu a sakrálna výtvarná diela. Prípravy spomínaných cisárskych návštev približuje *Zlatá kniha banícka* z roku 1764, podľa ktorej nosili úradníci tmavohnedé a čierne uniformy so zlatými šnúrami, červenými ozdobami a na hlavách malé klobúky zdobené zlatými portami.⁹ V tomto období rozoznávame aj špeciálny banícky odev, tzv. uhorský a nemecký aušusnícky odev, ktorý je pomerne bohato zastúpený aj v zbierke SBM. Nie je však predmetom aktuálneho výskumu, keďže už bolo o ňom písané v minulosti.¹⁰

Prvá oficiálna legislatívna úprava odevu baníkov sa týkala uhorskej časti monarchie a bola prijatá v roku 1768. Podľa jej dikcie mali úradníci nosiť čierne saká s rukávami, ktoré boli v hornej časti ramien nazberkané do balónov (vypchatých valčekov) a k nim nohavice

⁵ HERČKO, Ivan. *Banícka a lesnícka akadémia Banská Štiavnica*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2010; LIPTÁKOVÁ, Zora. Dokumenty k dejinám Banskej akadémie v zbierkach SBM. In: *ZSBM*, roč. 10, 1981, s. 257-270.

⁶ LICHNER, Marián (Ed.). *Banská Štiavnica – svedectvo času*. Banská Bystrica : Štúdio Harmony, 2002, 256 s.; ZÁMORA, Peter (Ed.). *Dejiny baníctva na Slovensku*, 1. diel. Košice : Tibor Turčan – Banská agentúra, 2003, 327 s.; ZÁMORA, Peter (Ed.). *Dejiny baníctva na Slovensku*, 2. diel. Košice : Tibor Turčan – Banská agentúra, 2004, 303 s.

⁷ Ministerstvo palív, Ministerstvo hutníneho priemyslu a rudných dolů: *Návrh predpisu o hornickém stejnokroji (pro pracovníky sektoru uhelného, nafty a sektoru rudného)*, príloha k č. 7113-4/1-53 (kópia predpisu je v osobnom archíve autorky).

⁸ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. Brno : Komitét sympozia Hornická Příbram ve věde a technice, 1986, 160 s.

⁹ VOZÁR, Jozef. *Zlatá kniha banícka*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1983, 264 s.

¹⁰ DENKOVÁ Zuzana – CHOVANOVÁ, Iveta. *(Ne)zabudnutí aušusníci*. Banská Štiavnica: Iniciatíva za živé mesto, Slovenské banské múzeum, 2013, 80 s.

a poltopánky podľa aktuálnej módy.¹¹ Túto uniformu si vieme predstaviť podľa rovnošaty študentov Baníckej a lesníckej akadémie, ktorá je uchovaná aj v zbierke SBM (v tomto roku bol vydaný úradný predpis týkajúci sa odievania aj vo Freibergu, kde tiež pôsobila Banícka akadémia).¹²

Obr. č. 1: Študenti Baníckej a lesníckej akadémie v uniformách, Banská Štiavnica, okolo roku 1860 (zbierka SBM, NH184)

V 18. a 19. storočí vníma-
me banický odev určený na
reprezentáciu (v prípade úrad-
níkov i na pracovné účely) ako
stavovskú uniformu. V tomto
období má slávnostný i slu-
žobný odev zamestnancov vý-
znamný diferenciatívny rozmer,
ktorý je neprehliadnuteľný aj
v sprievodoch baníkov počas
návštev členov panovníckej
rodiny.

V uhorskej časti monarchie
bol ďalší predpis upravujú-
ci vzhľad uniformy prijatý
v roku 1838.¹³ Podľa maďar-
ského historika A. Szemána
bol uvedený predpis vydaný už
v roku 1837 na návrh preziden-

ta dvornej banskej a mincovej komory A. Lobkowicza, podľa ktorého mali banskí úradníci nosiť čierne saká zdobené tmavozeleným zamatom v oblasti manžiet, goliera a ramien. Zamato na ramenách mal byť prepásaný šnúrami podľa služobného zaradenia nositeľa. Súčasťou uniformy mala byť i uhorská šabl'a.¹⁴ Podľa tohto predpisu sa zamestnanci banských úradov i závodov mali v službe obliekať rovnako a odlišovať ich malo akurát funkčné značenie na ramenách. Služobnú uniformu približuje vyššie uvádzaný príspevok Alice Paulusovej,¹⁵ podľa ktorého banický odev týmto nariadením stratil svoju farebnosť a povinne sa začal nosiť odev čiernej farby, symbolizujúci temnotu pod zemou. Jedinou ozdobou, ktorá na sakách zostala, bol čierny zamato a lesklé kovové gombíky ako symbol denného svetla.¹⁶

¹¹ SKALNÍKOVÁ, ref. 8.

¹² SZEMÁN, Attila. Gruben – the Uniform of Selmechbánya Academics. In: DENKOVÁ, Zuzana – KAMENICKÝ, Miroslav (Eds.). *Vivat Akadémia Banská Štiavnica. Banické symboly – história a ikonografia. Zborník z konferencie konanej pri príležitosti 250. výročia založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 2013, s. 32-36.

¹³ SKALNÍKOVÁ, ref. 8; PAULUSOVÁ, Alica. Banický kroj v Banskej Štiavnici. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 17, 1968, č. 3, s. 129-131.

¹⁴ SZEMÁN, Attila. *Bányászattörténeti Tanulmányok*. Rudabánya : s. n., 2009.

¹⁵ PAULUSOVÁ, ref. 13.

¹⁶ PAULUSOVÁ, ref. 13; H. WINKELMANN, H. Die Tracht des Bergmannes im Wandel der Zeit In: *Robr-Post, Mitteilungsblatt für die Aktionäre der Mannesmann Aktiengesellschaft*. Düsseldorf, Heft 4; FRITZSCH, K. E. Die Kleidung des erzgebirgischen Bergmannes im Urteil des 19. Jahrhunderts, Teil II. Berlin : Akademie-Verlag, s. 288-311; KASPAREK, M. U. Die Schemnitzer Bergleute und ihre Tracht. In: *Anschnitt*, roč. 9, č. 6, s. ?.

Saká mali podľa nariadenia vypasovaný strih a pod golierom osadený pelerínový golier s deviatimi zubami.¹⁷ Na prsiach mali šikmo vsadené vrecká prekryté zamatovými pätkami. Čierny stojatý golier bol vyložený zamatom a značený baníckym znakom. Manžety na rukávoch boli z čierneho zamatu na zadnej strane s úzkym zamatovým pruhom zdobeným piatimi pozlátenými gombíkmi (s razbou vo forme banického znaku). Na ramenách boli výložky so štítom pripomínajúcim gotický alebo empírový heraldický štít. Na štíte bol osadený banícky znak. Centrálny výložkový pás mal byť ohraničený čiernou šnúrou lemovanými zamatovými pruhmi siahajúcimi po pelerínový golier, pod pásom zamatový polmesiac a čierne hodvábné strapce.

Saká sa zapínali na deväť rovnako veľkých pozlátených gombíkov. Pri tomto type saka boli všetky gombíky svojou veľkosťou jednotné.¹⁸ Pozlátené banické gombíky zdobili aj falošné vrecká na prednom diele, na saku tak bolo spolu 29 gombíkov. V nemeckom prostredí je tento počet odkazom na 29 rokov života sv. Barbory do jej mučeníckej smrti¹⁹ (aj tu však existujú výnimky, napr. v bavorskom Kupferbergu zdobí falošné vrecká a manžety až šesť gombíkov). 29 gombíkov zdobí saká baníckych uniforiem podnes, aj keď v slovenskej ľudovej tradícii nebol kult sv. Barbory výrazný a baníci sa utiekali skôr k iným svätým (sv. Klimentovi, sv. Mikulášovi, sv. Kataríne).²⁰

Obr. č. 2: Sako zo služobnej uniformy banského úradníka podľa predpisu z roku 1890

Tento druh banického saka sa potom ako služobná verzia uniformy nosil (s menšími zmenami) v uhorskej časti monarchie nepretržite až do roku 1953. V platnosti zostal aj po roku 1919, keď bol po vzniku Československej republiky vydaný nový predpis.²¹ Slávnostná uniforma

¹⁷ Pripomienka na ochrannú kapucňu, ktorú nosili ako pokrývku hlavy baníci v stredoveku. V nemeckom prostredí sa pelerína s deviatimi zubami interpretuje ako symbol deviatich rokov zajatia sv. Barbory, patrónky baníkov.

¹⁸ PAULUSOVÁ, ref. 13.

¹⁹ Naht um Naht ein Stück Tradition. In: *Bergbautradition*, roč. 10, 2011, s. 22.

²⁰ Symbolika života sv. Barbory, samozrejme, nemá historický základ. Presné údaje o živote a smrti tejto starovekej svätice nepoznáme. Všetko čo vieme, vychádza z legiend.

²¹ V 20. storočí boli povinnosti i práva štátnych zamestnancov upravované v zákone o služobnom pomere štátnych úradníkov a štátnych sluhov z 25. januára 1914 (tzv. „služobné pragmatiká“). Uniforma sa však nemenila. Zákon platil aj po rozpade monarchie (v roku 1926 sa zákonom č. 103/1926 Sb. o úpravě platových a některých služebních poměrů štátních zaměstnanců upravili niektoré aspekty štátnej služby a to najmä tie, ktoré sa týkali mzdového ohodnotenia), avšak vonkajší vzhľad štátnych zamestnancov obsahujúci množstvo symbolov reprezentujúcich zanikajúci štátny útvar bolo nutné zmeniť. Udialo sa tak nariadením č. 218 z 23. apríla 1919 o úradnej rovnosťate úradníkov politickej a policajnej štátnej služby.

z rokov 1889 i 1890 bola zrušená, zachovaná zostala služobná uniforma. Odstránené však boli symboly monarchie – gombíky zdobené rakúskou dvojhlavou orlicou (nahradit' ich mali hladké pozlátané gombíky) a tiež úradnícke dištinkcie vo forme roziet, ktoré boli nahradené zlatými páskmi umiestnenými na golieri saka i na čiapke. Zrušená bola pokrývka hlavy k služobnej uniforme – vojenská čiapka rakúskeho typu so šiltom. Nahradila ju dôstojnícka francúzska čiapka typu „*de Gaulle*“. Zrušilo sa tiež používanie šable.²²

Ďalšie významné zmeny prichádzajú so zmenou politického usporiadania po roku 1948. V tomto období sú redefinované úradnícke práva a povinnosti a štátna služba sa mení zákonom č. 66/1950 Sb. o pracovných a platových pomeroch štátnych zamestnancov. Postupne sa pripravila i zmena uniformovania zamestnancov štátnych podnikov, ktorej sa pracovníci uhoľného, rudného a naftového priemyslu dočkali v roku 1953. Nová úprava rovnošiat sa už týkala všetkých zamestnancov banských závodov a mala odrážať ich nový status v spoločnosti, v prípade baníkov ich preferované postavenie.²³

Predpis upravujúci banícku rovnošatu určený pracovníkom uhoľného, rudného i naftového sektoru bol vydaný na základe uznesenia vlády o nosení baníckej rovnošaty pod č. 7113-4/1-53.²⁴ Predpisoval slávnostné uniformy čiernej farby (prvýkrát aj pre robotnícke kvalifikované i nekvalifikované pracovné pozície), vychádzkové sivé (ktoré sa však v praxi neujali), pracovné tmavosivé a historickú čiernu banícku uniformu s pelerínovým golierom pre hudobné telesá. V roku 1953 bola prvýkrát navrhnutá uniforma pre ženy. Vychádzková uniforma bola určená pracovníkom administratívy a technikom a v zbierke SBM sa nenachádza.

V predpise boli definované príležitosti, pri ktorých sa mala uniforma nosiť. Slávnostná pri oslavách, ako Deň baníkov, počas štátnych sviatkov, pri slávnostiach organizovaných v závodoch, ale aj na svadbách, pohreboch a podobne. Tiež vtedy, keď boli baníkom udeľované vyznamenania.

Uniformy poskytovali závody zadarmo iba najlepším pracovníkom a zapožičiavali členom baníckych hudieb. Ostatní zamestnanci si uniformu hradili sami, v prípade stálych zamestnancov mohol závod poskytnúť pôžičku, ktorú potom zamestnanec splácal šesť mesiacov. Keď pracovník odchádzal z pracovného pomeru, bol povinný odovzdať základné časti uniformy. V prípade, že bola uniforma v dobrom stave, boli mu vyplatené peniaze za vrátenie.

Predpis z roku 1953 platil tridsať rokov, ale uniformy sa netešili takej obľube ako stará čierna uniforma s pelerínou, ktorú baníci napriek zákazom nosili ďalej. Napokon štát rezignoval a 28. marca 1983 vydal novú Smernicu č. 10/1983, ktorej cieľom bolo zjednotenie typu a funkčného značenia slávnostných baníckych uniforiem (smernicu pripravilo federálne ministerstvo palív a energetiky).²⁵ Podľa tohto usmernenia sa do slávnostnej uniformy vrátil strih saka s pelerínou

²² Sbíрка zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1919. Nařízení č. 218 vlády republiky Československé ze dne 23. dubna 1919 o úředním stejnokroji úředníků politické a policejní služby státní. Dostupné na <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919.html>.

²³ DENKOVÁ, Zuzana. Sociální mobilita banských robotníků v Československu v 50. a 60. letech 20. století na příklade Banské Štiavnice. In: DEMKO, Maroš (Ed.). *Mobilita a jej odraz v kultúre*. Michalovce : Zemplínske múzeum, 2013, s. 53-72.

²⁴ Ministerstvo paliv, Ministerstvo hutního průmyslu a rudných dolů: *Návrh předpisu o hornickém stejnokroji (pro pracovníky sektoru uhelného, nafty a sektoru rudného)*, příloha k č. 7113-4/1-53 (kópia predpisu je v osobnom archíve autorky príspevku).

²⁵ Federální ministerstvo paliv a energetiky. Směrnice č. 10/1983 o *sjednocení typu a funkčního označení slavnostní hornické uniformy* (kópia smernice je v osobnom archíve autorky príspevku).

a čiernymi strapcami a funkčné značenia na zamatové výložky na ramenách.²⁶ Nohavice zostali klasické, zdobila ich iba paspula v zelenej farbe. Sako i nohavice boli čierne, vlnené alebo tesilové, a zdobené čiernym zamatom. K uniforme patrila čiapka v tvare lodičky.

Náklady spojené s kúpou uniformy si zamestnanci hradili sami, nositelia Radu červenej hviezdy práce a Radu červenej zástavy práce ju mali hradenú z Fondu kultúrnych a sociálnych potrieb. V záujme dodržania jednotného strihu uniforiem sa gestorom výroby stal *n. p. Oděvní služba hl. města Prahy, závod Horník* (Libušín 407, Kladno), ktorý dodával aj všetky funkčné značenia.

Nové legislatívne usmernenie týkajúce sa banických uniforiem, ich nosenia a funkčného značenia²⁷ bolo prijaté v roku 2004 Smernicou č. 7/2004 (smernicu pripravilo Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky).²⁸ Smernica bola významne inšpirovaná smernicou z roku 1983 (obrazová príloha je identická), novinkou v porovnaní s minulosťou bola snaha o rozšírenie cieľovej skupiny, t. j. potenciálnych nositeľov uniforiem i funkčných a stavovských značení. Táto tendencia sa začala v roku 1953, keď sa nositeľmi uniforiem stali podľa zákona baníski robotníci i ženy. V roku 2004 sa skupina rozširuje o ľudí, ktorí sa podieľajú na šírení banických tradícií a tiež na odnože priemyslu, ktoré nie sú primárne banícke, ale napríklad pracujú baníckym spôsobom. Táto snaha reflektuje postupný zánik baníctva ako povolania a posun k iným povolaniam, ktoré súvisia s baníctvom, prípadne k baníckym spolkom a samosprávam banských obcí a miest.

Z hľadiska vonkajšieho vzhľadu uniformy bolo novinkou zavedenie zlatých strapcov (kým predtým boli povolené iba čierne). Nohavice so zeleným úzkym lampasom zostali, rovnako i klasické rovné sukne a pokrývky hlavy v tvare lodičky. Súčasťou uniformy boli čierne topánky, ponožky, biela košeľa a banícka viazanka (tmavozelená v strede s dvomi šikmými pruhmi čiernej farby s baníckym znakom žltej farby). Oproti predpisu z roku 1983 sa v smernici spomína golier

²⁶ Funkčné značenia podľa dikcie smernice: Minister palív a energetiky mal ramená označené štyrmi zlatými „kladivkami“, ako bol nesprávne pomenovaný banícky znak v rezortnej smernici. V spodnej časti mal štátny znak (ostatné skupiny pracovníkov mali v spodnej časti vždy skratku zamestnávateľa). Pracovníci ministerstva mali funkčné značenie odlišené podľa hodnosti vo forme zlatého banického znaku v ratolesti (štyri znaky pre námestníka ministra a riaditeľov úsekov, tri pre riaditeľov odborov, dva pre vedúcich oddelení a jeden pre VORS). Pracovníci generálnych riaditeľstiev a priamo riadených organizácií mali zlatý banícky znak v čiernom poli so zlatým okrajom (štyri pre generálneho riaditeľa a riaditeľa PŘO, tri pre odborného riaditeľa a námestníka, dva pre vedúceho odboru a jeden pre vedúceho oddelení). Pracovníci koncernových podnikov mali zlatý znak bez ratolestí (štyri pre riaditeľa podniku, tri pre námestníka a vedúceho závodu, dva pre vedúceho odboru podnikového riaditeľstva a členov vedenia závodu a jeden pre vedúcich oddelení a iné vedúce funkcie so závodnou pôsobnosťou). Pracovníci s úsekovou pôsobnosťou mali strieborný banícky znak bez ratolestí (štyri pre vedúceho HS, tri pre vedúceho úseku, dva pre revírnika a jeden pre hlavného a zmenového predáka). Ostatní pracovníci mali na ramenách iba skratku organizačnej jednotky, v ktorej pracovali. Členovia baníckych hudieb nosili na ramenách zlatú lýru.

²⁷ Funkčné značenia zostali rovnaké, ako boli definované v roku 1983, s tým, že v spodnej časti výložky mali zamestnanci Hlavného banského úradu a Obvodných banských úradov jednotne ŠBS a nad skratkou banícky znak v tvare kruhu (štyri pre predsedu HBÚ, tri pre vedúceho oddelenia HBÚ alebo predsedu Obvodného banského úradu, dva pre vedúceho oddelenia Obvodného banského úradu alebo ústredného banského inšpektora a jeden pre obvodného banského inšpektora). Ďalej banícky znak žltej farby v ratolesti medzi dvomi páskami zelenej farby (štyri znaky pre ministra, nad ktorými je umiestnený štátny znak žltej farby, štyri znaky pre štátneho tajomníka a vedúceho služobného úradu, tri znaky pre predstaveného útvaru, generálneho riaditeľa, predstaveného legislatívneho útvaru, predstaveného osobného úradu a predstaveného útvaru, ktorí majú v pôsobnosti ťažobný priemysel, generálny riaditeľ má nad funkčným označením aj jeden znak žltej farby bez ratolestí). Zamestnanci útvaru v oblasti ťažobného priemyslu i legislatívneho útvaru majú dva znaky. V spodnej časti výložky majú uvedené MHSR žltej farby.

²⁸ Ministerstvo hospodárstva SR. Smernica č. 7/2004 o banických uniformách, ich nosení a funkčnom označení zamestnancov štátnej banskej správy. Dostupné na: <http://www.economy.gov.sk/uploads/files/gxjqbPwp.pdf>.

ako priestor pre banický znak, v smernici opakovane nesprávne pomenovaný ako banické kladívko. Uniformu mohli nosiť zamestnanci štátnej správy podľa § 38 zákona č. 51/1988 Zb. o banskej činnosti, výbušnínach a o štátnej banskej správe v znení neskorších predpisov. Z ministerstva hospodárstva to boli minister, štátny tajomník, vedúci služobného úradu, predstavený útvaru vo funkcii generálneho riaditeľa sekcie pre oblasť ťažobného priemyslu a ostatní zamestnanci útvaru plniaci úlohy v oblasti ťažobného priemyslu vo funkcii hlavný radca, štátny radca a hlavný štátny radca; ďalej predstavený legislatívneho útvaru a ostatní zamestnanci útvaru podieľajúci sa na tvorbe právnych predpisov v oblasti ťažobného priemyslu vo funkcii hlavný štátny radca a tiež predstavený osobného úradu. Uniformu bolo dovolené nosiť pri oslavách Dňa baníkov, geológov a naftárov, významných podujatiach, udeľovaní vyznamenaní, slávnostných schôdzach, zhromaždeniach, na konferenciách a pri významných životných jubileách.

V smernici boli určené presné miesta na nosenie vyznamenaní a tiež spôsob správania sa pri nosení uniformy. V článku 5 bolo uvedené, že na nadobudnutie uniformy môže byť poskytnutý peňažný príspevok vo výške 50 % i 100 % nadobúdacej ceny pre zamestnancov podľa pracovného zaradenia. Smernica pripúšťala používanie starších uniforiem a odporúčala zosúladenie funkčného značenia.

Posledné usmernenie pochádza z roku 2009, je ním *Výnos č. 6/2009 z 3. júna 2009* (Ministerstvo hospodárstva SR)²⁹ o *slávnostných banických uniformách*.³⁰ Výnos z hľadiska percipientov nemení filozofiu nastolenú predchádzajúcou smernicou, a tak sa v jednotlivých paragrafoch dočítame, že uniformu môžu nosiť zamestnanci vykonávajúci banskú činnosť i činnosť vykonávajúci bankým spôsobom, zamestnanci obvodných bankských úradov, Hlavného bankského úradu,

²⁹ Ministerstvo hospodárstva SR. Výnos č. 6/2009 z 3. júna 2009 o *slávnostných banických uniformách*. Dostupné na: <http://www.zbasc.eu/download/vynos.pdf>.

³⁰ Funkčné a stavovské značenia: Strieborná farba pre nasledovných zamestnancov: štyri znaky vedúci úseku, tri znaky zástupca vedúceho úseku, dva znaky revírnika, hlavný a zmenový predák, jeden znak ostatní zamestnanci. Funkčné značenie vo forme znaku zlatej farby je pre vedúcich zamestnancov: päť znakov pre riaditeľa koncernového podniku, generálneho riaditeľa a predsedu predstavenstva akciových spoločností, štyri znaky pre námestníka riaditeľa koncernového podniku, zástupcu predsedu predstavenstva a generálneho riaditeľa, vrchných riaditeľov a riaditeľov závodov, tri znaky pre zástupcu riaditeľa závodu, riaditeľov odborov, vedúcich odborov a vedúcich úsekov, jeden znak ostatní zamestnanci. V spodnej časti výložky majú písmenami zlatej farby označenú príslušnosť k spoločnosti. Funkčné značenie znaku v kruhu so zlatým okrajom je pre zamestnancov HBÚ a OBÚ vo funkciách: štyri kruhy predseda HBÚ, tri kruhy vedúci oddelenia HBÚ, predseda OBÚ, dva kruhy ústredný bankský inšpektor, vedúci oddelenia, jeden kruh obvodný bankský inšpektor. V spodnej časti výložky majú zlatý znak Štátnej banskej správy. Funkčné značenie vo forme znaku zlatej farby v ratolesti medzi dvomi pásikmi zelenej farby je pre zamestnancov vo funkciách: štyri znaky plus štátny znak: minister hospodárstva SR a minister životného prostredia SR, štyri znaky štátny tajomník a vedúci služobného úradu, tri znaky predstavený útvaru s pôsobnosťou v oblasti ťažobného priemyslu, generálny riaditeľ, predstavený legislatívneho útvaru, predstavený osobného útvaru, dva znaky predstavený zamestnanec útvaru s pôsobnosťou v oblasti ťažobného priemyslu vo funkcii riaditeľ a zamestnanci legislatívneho útvaru. V spodnej časti výložky majú skratku MHSR alebo MŽP SR zlatej farby. Funkčné značenie kruhu čiernej farby so strieborným okrajom so znakmi striebornej farby sú určené: štyri znaky rektorom, tri znaky prorektorom a dekanom, dva znaky prodekanom, profesorom, docentom, asistentom alebo riaditeľom stredných škôl v oblasti ťažobného priemyslu. V spodnej časti výložky majú uvedenú skratku školy striebornými písmenami. Funkčné značenie v podobe znaku zlatej farby sú štyri znaky pre predsedu a prezidenta spoločnosti, tri znaky pre tajomníka spoločnosti a predsedu spolku, dva znaky pre podpredsedu a tajomníka spolku a jeden znak pre ostatných členov spolku. Funkčné značenie kruhu čiernej farby so zlatým okrajom so zlatým znakom: štyri znaky pre predsedu, tri znaky pre podpredsedu alebo predsedu základnej organizácie, v spodnej časti výložky je písmenami zlatej farby názov Odborového zväzu. Funkčné značenie zlatej farby: tri znaky pre primátora mesta a starostu obce a dva znaky pre zástupcu primátora, zástupcu starostu, prednostu úradu. V spodnej časti je názov mesta alebo obce.

Ministerstva hospodárstva SR, Ministerstva životného prostredia SR, vysokoškolskí pedagógovia pre študijné odbory súvisiace s ťažbou, stredoškolskí pedagógovia a tiež fyzické osoby, ktoré sú členmi Slovenskej banskej komory, Slovenskej baníckej spoločnosti, Slovenskej spoločnosti pre ťahacie a vŕtacie práce, Združenia baníckych spolkov a cechov Slovenska, Zväzu hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie, Slovenského združenia výrobcov kameniva, predsedov a podpredsedov Odborového zväzu pracovníkov baní, geológie a naftového priemyslu SR a tiež primátori a starostovia banských miest a obcí. V tomto výnose je už banícky znak pomenovaný správne ako prekrížené kladivo a želiezko. Z hľadiska vonkajšieho vzhľadu sú presnejšie definované formálne časti saka i nohavíc, napríklad šírka zelených pásov na výložke na ramenách (3 mm), dĺžka strapcov (5 cm), ktoré môžu byť zlaté alebo čierne či zeleného lampasu na nohaviciach (3 mm). Výnosom bola povolená iná pokrývka hlavy pre členov baníckych spolkov (pre zamestnancov zostala lodička). Výnos akcentuje, že uniformou sa vyjadruje faktická alebo aj čestná príslušnosť k baníckemu stavu. Používanie uniforiem podľa predchádzajúcich predpisov zostalo povolené, akurát bola odporúčená aktualizácia funkčných značení. Rovnako nedotknuté zostalo používanie historických uniforiem a od 9. septembra 2016 sa stal povinnou súčasťou dlhý kabát, tzv. pelerína.

Napriek legislatívnym úpravám na základe analýzy zbierky SBM nemôžeme tvrdiť, že uniformy vyrobené podľa jednotlivých legislatívnych úprav sú rovnaké. Napriek tomu, že existovali špecializované krajčírskoe dielne a závody na šitie uniforiem (nielen pre baníkov, ale aj pre železničiarov, vojakov a iné povolania, ktoré mali predpísané nosenie stavovskej rovnošaty), každá mala svoje zvyklosti i vlastné predlohy, podľa ktorých uniformy šila, a preto objavujeme množstvo odlišností. Treba podotknúť, že odlišnosti objavujeme aj pri výrobkoch jednej krajčírskoe dielne. Uniformy si dávali šiť samotní nositelia, aj ich zamestnávateľ – banský závod. Početné odlišnosti vo vonkajšom vzhľade preto môžu vyplývať aj z individuálnych preferencií. Rozdiely v uniformách sú však výrazné, a to najmä pri podrobnom skúmaní. Týkajú sa látky, strihu, funkčných značení i doplnkov.

Bohužiaľ, keďže sa jednotlivé súčasti uniforiem dostávali do múzea od 20. rokov 20. storočia až po súčasnosť, často chýba príbeh, informácia o pôvodnom nositeľovi, jeho zamestnaní (materskom závode, funkčnom zaradení) a podobne. Torzovité informácie, ktoré máme, naznačujú, že rozdiely v uniformách nemôžeme odvodzovať od banskej oblasti, z ktorej uniforma pochádza. V Česku boli zistené rozdiely medzi jednotlivými banskými spoločnosťami,³¹ na Slovensku však existovali odlišné uniformy vytvorené pre baníkov z banskoštiavnického okresu patriaceho pod jeden banský úrad i totožné uniformy baníkov banskoštiavnických s uniformami z Gelnice, Nadabuli alebo z prostredia uhoľného baníctva. Odlišnosti či podobnosti nekopírujú ani banské obvody z čias prvej ČSR, keď sa podľa vládneho nariadenia č. 57/1934 Zb. zriaďovali banské úrady, okresy a sídla banských úradov na Slovensku.³² Dalo by sa totiž predpokladať, že revírne banské úrady vydávali vlastné smernice týkajúce sa napríklad funkčného značenia, a teda odlišnosti uniforiem v rámci Slovenska by mohli byť vysvetlené vlastnými predpismi jednotlivých banských úradov.

Najväčšie zvláštnosti vykazujú produkty miestnych dielní, ktoré sa nešpecializovali na šitie uniforiem a pravdepodobne pri šití postupovali podľa vzoru. Takmer všetky uniformy však

³¹ SKALNÍKOVÁ, ref. č. 8.

³² Sídlo banského hajtmanstva na Slovensku sa stala Bratislava a existovali štyri revírne banské úrady: v Banskej Bystrici (sem patrila napríklad Banská Štiavnica, Kremnica, Malacky, Nitra, Nová Baňa, Prievidza...), Spišskej Novej Vsi (napríklad Gelnica, Prešov, Ružomberok ...), Rožňave (napríklad Revúca, Rimavská Sobota, Tornaľa) a v Berehove (pre Podkarpatskú Rus).

boli šité zručnými remeselníkmi, a to aj v prípade „globálneho“ špecializovaného závodu, aj v prípade „lokálnej“ krajčírskej dielne. Z niektorých uniforiem je poznat' snahu o šetrenie materiálom, ktoré sa odrazilo najmä v abscentujúcej podšívke. Saká sú šité z hrubšej vlnenej látky, neskôr z tesilu, niektoré sú pomerne hrubé, iné tenšie. Všetky majú zvyčajne saténové podšitie predného a zadného dielu a plátenné podšitie rukávov a vreciek. Sú však aj také saká, ktoré sú podšité iba na prednom diele. Náprsné vrecká (nie všetky saká) majú stopy tabaku, ktorý ich mal ochrániť proti moliam. Nevieme, či ich takto chránili majitelia, alebo predchodcovia v múzeu.

Slovenskí baníci nosili uniformy mnohých dodávateľov. Asi najviac značených sák v našej zbierke pochádza z dielne „Adolf Windholz, nást. J. Weiser“ z Moravskej Ostravy. Jedno sako bolo vyrobené priamo už u J. Weisera. Jedno žaketové úradnícke sako bolo vyrobené v dielni Jana Fialu v Kutnej Hore. Ďalej sa objavil výrobca z Příbrami Jan Nepomuk Jonke (1838 – 1893), ktorý bol majiteľom „Továrny na výrobu stejnokrojů (hornických stejnokrojů)“ založenej v roku 1862. V tradícii potom pokračoval aj jeho syn rovnakého mena, narodený v roku 1889.

Obr. č. 3: Etiketa výrobcu na baníckom saku z Banskej Štiavnice (zbierka SBM, E2413)

Z globálnych výrobcov sa podarilo identifikovať subotickú (Srbsko) dielňu Antala Kramera (pôvodne zo Segedína), na etikete značenú KRAMER ANTAL ÉS TÁRSA SZABADKA 1868. Spoločnosť bola založená v roku 1868 v Segedíne, neskôr od roku 1873 (do roku 1945) mala pobočku v Subotici (maď. Szabadka). Bola to úspešná firma, ktorá mala pobočky v rôznych mestách Uhorska a špecializovala sa na výrobu oblečenia a uniforiem pre mestské a štátne orgány. Jedno úradnícke sako typu attila bolo vyrobené v známej krajčírskej dielni Móra Tillera a je značené „Tiller Mór és Társa, csász. És kir. Udvari szállító Budapest IV. VÁCZI UTCZA 35“. Skrachoval vraj v roku 1919, hlava spoločnosti Samuel Tiller zomrel v roku 1926 ako 80-ročný, jeho dielňa bola zameraná na vojenské uniformy a dodávala i na Balkán.

Z menších slovenských výrobcov sa podarilo identifikovať štyroch: Franza Rotha z Kremnice (z obdobia monarchie, trojjazyčná etiketa), Emila Schmidta z Kremnice (už československá etiketa, pravdepodobne 40. roky 20. storočia), Ferencza Frieberta z Banskej Štiavnice (z obdobia monarchie) a Ferencza Véna z Banskej Štiavnice (podľa dnes žijúcich potomkov mal dielňu pred rokom 1918 niekde v priestore nad tzv. Hríbom v miestach schodov vedúcich na ulicu Dolná Ružová).

V období socializmu sa výrobe uniforiem venovali závody *Textilana*, *Arma Praba* i viaceré ľudové výrobné družstvá, ktoré sa podľa zachovaných etikiet nepodarilo identifikovať. V 80.

rokoch sa gestorom výroby uniforiem stal *n. p. Oděvní služba hl. města Prahy, závod Horník*. V súčasnosti sa šitiu uniforiem venuje niekoľko menších krajčírskych dielní na území Slovenska (*Redekon Svidník, Krajčírstvo Wiesnerová s. r. o. Prievidza, GRÁCLA SK, s. r. o., Žilina*).

Najvýraznejším znakom baníckej uniformy sú gombíky, a to vďaka razbe s prvkami baníckej symboliky, monarchistickej i nacionalistickej symboliky (vavrínový veniec, veniec dubových listov, kráľovská habsburská koruna, veniec lipových listov). Gombíky sú pomôckou, podľa ktorej sa dá identifikovať doba ušitia uniformy, respektíve časové obdobie jej vzniku (gombíky majú takmer vždy signovanie, kým etiketa výrobcu sák väčšinou chýba). Dá sa síce namietat, že gombíky mohli byť v priebehu nosenia viackrát menené, avšak keďže ide o kvalitné značkové kovové gombíky a na každej uniforme je ich veľa, pravdepodobne nie je tento variant z hľadiska finančných pomerov nositeľov reálny. Respektíve nie je reálne, že by boli vymenené vždy všetky gombíky. Skôr sa stávalo, že odtrhnutý gombík nebol nahradený novým, ale skôr starším gombíkom.

Uniformy majú zvyčajne 29 gombíkov (aj tu sú výnimky). Niektorí vidia v tomto počte už spomínanú cirkevnú symboliku patrónky baníkov sv. Barbory, ktorá vraj podľa legendy umrela vo veku 29 rokov. Mohlo ísť aj o snahu, aby bol na uniforme nepárny počet gombíkov, ktorý mal nositeľa ochraňovať alebo mu priniesť šťastie. Rôzny bol spôsob prísitia gombíkov. Niekedy sú prísité natesno, inokedy voľne visia.

Gombíky sú vyhľadávaným zberateľským artiklom, lebo majú zaujímavú razbu a zvyčajne na rube i signovanie. Gombíky na baníckych uniformách v zbierke SBM sú na averze značené baníckym znakom. Podľa reverzu pochádzajú od 11 rôznych výrobcov. Gombíky na sakách podľa reformy z roku 1838 (alebo 1890 a 1919) boli rovnakej veľkosti bez ohľadu na to, či slúžili na zapínanie alebo na ozdobu. Rovnako veľké gombíky majú aj úradnícke saká ušité podľa úprav z rokov 1838, 1849, 1889 i 1890, ale na rozdiel od prvej skupiny ich majú veľké a banícky znak často nahrádza štátny znak (rakúska orlica), prípadne sú hladké. Gombíky podľa reformy z rokov 1953 a 1983 už mali dve rôzne veľkosti. Veľké slúžili na zapínanie, ozdobné gombíky boli malé. Prevažná väčšina gombíkov bola pozlátená, saká baníckej hudby mali gombíky hladké strieborné, neskôr v období socializmu bola strieborná farba gombíkov farbou bankských učňov.

Pravdepodobne kvôli obsahu zinku (niklu) spodné časti gombíkov rýchlo korodovali, a preto sa signovania výrobcov ťažko dešifrovali. Najviac v našej zbierke bola zastúpená firma MSSAG (neskôr MSS), výrobca gombíkov s dekorom vo forme baníckeho znaku s lemovaním vo forme venca z vavrínových listov. Pod skratkou sa skrývala firma *Mathias Salcher Sobne Aktien Gesellschaft* (akciová spoločnosť), ktorá sídlila v meste Bílovec v Sliezsku (približne 25 km od Ostravy). Firmu založil Mathias Salcher (narodený 14. 7. 1803) v roku 1829 pôvodne vo Viedni v ulici Neubau. Vzhľadom na veľký podnikateľský úspech sa v roku 1859 rozhodol do firmy pribrať svojich synov (Rudolfa, Josefa, Ferdinanda a Mathiasa) a založil spoločnosť *Mathias Salcher und Söhn*. Následne, v roku 1863, vznikla pobočka firmy *Mathias Salcher a synové* v Bílovci (po roku 1870 je podnik označovaný ako „*Továrna na výrobu látkových a kovových knoflíků*“). V rokoch 1873 – 1876 dochádza k rozširovaniu výroby a firma sa vo svojom odvetví dostáva na popredné miesto v monarchii. Vznik akciovej spoločnosti je datovaný rokom 1910 a nesie názov MASSAG (*Mathias Salcher und Söhn Aktiengesellschaft*), z tohto obdobia pochádzajú niektoré gombíky v zbierke SBM. Sídlo firmy bolo vo Viedni, ale hlavná časť výroby prebiehala v Bílovci. Nový zákon o povinnej nostrifikácii z roku 1919 donútil majiteľov firmy preniesť sídlo na Moravu (uskutočnilo sa to napokon v roku 1921). V tejto dobe už firma používa i

český názov Matyáš Salcher a synové (značenie MSS), akciová spoločnosť a aj toto obdobie je zastúpené v zbierkovej kolekcii SBM. Podnik v Bílovci sa v roku 1946 stáva súčasťou n. p. KOH–I–NOOR, výrobky však zostávajú značené pôvodným názvom.³³

Druhým najpočetnejšie zastúpeným výrobcom gombíkov v zbierke SBM bola firma *Brüder Schneider Wien* (signovanie BSW), ktorá pôsobila medzi rokmi 1880 – 1944 (najprv ako Robert a Theodor Schneider a potom Robert a Hans Schneider). Gombíky majú okrem razby vo forme baníckeho znaku ako samostatný identifikačný znak previazanie stuhou a aj vyššie spomínaný vavrínový veniec. Táto firma bola na reverze značená *K. u. K.* (cisársko-kráľovský) *HOF LIEFERANTEN*, súčasťou značenia je aj rakúska orlica a dva trojlístky d'ateliny s písmenami BSW (iniciálami názvu firmy). Niektoré gombíky vyrobené v tejto dielni majú tiež značenie *SUPERIEUR QUALITY*, niektoré neznámeho pôvodu iba *SUPERIOR QUALITY* (môže ísť o samostatnú značku).

Razbou najjednoduchšie gombíky pochádzajú z Viedne. Zdobené sú baníckym znakom bez stuhu alebo venca. Na rube majú značenie *T. W. WIEN* (pravdepodobne Thalhammer & Welzl). Táto firma vyrábala medzi rokmi 1832 – 1902 (aj keď môže ísť aj o *Thomasa Weitha WIEN*, prípadne *Tobiasa Walthera WIEN*). Niektoré viedenské gombíky sú značené iba *WIEN*, prípadne *AU WIEN 14*, niektoré gombíky sú značené iba lokalitou *PRAHA*. Jedno úradnícke sako má gombíky zdobené rakúskou dvojhľavou orlicou a signované *E. J. BITTNER, PRAGUE* (80. roky 19. storočia – 1944), táto firma bola známa svojím zameraním na armádne uniformy a doplnky. Zastúpené sú tiež československé gombíky z druhej polovice 20. storočia signované *Z* a gombíky z rovnakého obdobia bez signovania, pravdepodobne produkty *n. p. KOH – I – NOOR*. V jednom prípade sa na veste baníckej uniformy objavujú gombíky francúzskej proveniencie značky *UNIVERSELLE*.

Analýza kolekcie baníckych sák v zbierke SBM

Saká podľa predpisu z roku 1919

Kolekcia sák vytvorených na základe úradného predpisu z roku 1919³⁴ pôsobí relatívne homogénne (i nohavíc a viest). Ide o uniformy šité pre zamestnancov banských závodov pomerne dlhú dobu, v uhorskej časti monarchie od roku 1838 až podnes, s prestávkou medzi rokmi 1953 – 1983. Aj medzi týmito sakami sa však nájdu také, ktoré sa z nejakého dôvodu líšia v náležitostiach ako farba, výložky či prevedenie peleríny. Kvôli chýbajúcej druhostupňovej dokumentácii môžeme len tipovať, čo bolo príčinou takýchto úprav. Z torzovitých informácií, ktoré o pôvode sák máme, sa dá konštatovať iba toľko, že nestačili na potvrdenie hypotéz zdôvodňujúcich odlišnosti na základe miesta nálezu, výrobcu či pracovného zaradenia nositeľa.

Medzi základné odlišnosti, ktoré sa dotýkajú baníckej symboliky, zaradíme nasledovne tri: úpravu zamatového štítu s baníckym znakom na ramenách, spôsob zobrazenia baníckeho znaku a počet zubov peleríny.

Úprava štítov (zamatových podložiek pod baníckym znakom) i samotných baníckych znakov je tak rôznorodá, že vzbudzuje dojem, že sa správnosti prevedenia základného symbolu baníkov nevenovala pozornosť ani vo vychýrených krajičrských závodoch (v Moravskej Ostrave alebo v Příbrami). Na týchto, z dnešného pohľadu dôležitých detailoch pravdepodobne nebazirovali

³³ MYŠKA, Milan. *Historická encyklopédie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny 20. století*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2003. s. 519.

³⁴ Kolekciu tvorí 29 kusov sák bez funkčných značení. Saká podľa rovnakého predpisu s dištinkciami (14 sák) sú publikované v samostatnom príspevku venujúcom sa sakám banských úradníkov v spomínanom zborníku z konferencie *Argentifodina 2017* (v tlači).

ani samotní nositelia či banské závody. Časť štítov vykazuje klasický heraldický empírový tvar a evokuje dojem dôstojnej stavovskej podložky pod banický znak. Prevažná väčšina štítov je však strihaná do rôznych n-uholníkových útvarov (najčastejšie nepravidelných päťuholníkov) a vypovedajú skôr o väčšej či menšej zručnosti výrobcu. Raritne sa objavujú štíty neheraldické, napríklad v tvare srdca.

Voluntarizmus pozorujeme aj v spôsobe zobrazenia banického znaku. Tiež treba poznamenať, že spôsob stvárnenia banického znaku nie je rozpracovaný ani vo vyššie spomínaných legislatívnych predpisoch. Je možné, že sa na tejto rôznosti podpísala ručná výroba, pri ktorej sa vždy nepodarilo upraviť tieto náležitosti jednotne, ale aj neznalosť či absencia noriem. Časť uniforiem je značená banickým znakom z kovu. Väčšina sák má však jednoduchší banický znak vo forme továrensky vyrábanej textilnej výšivky na kartóne, ktorá sa našila na kabát uniformy (v predpisoch je daný zlatou priadzou vyšívajú banický znak). Časté je chybné stvárnenie banického znaku, ktoré sa týka umiestnenia kladiva a želiezka. Zo štyroch banických znakov, ktoré sa nachádzajú na každej uniforme, je často polovica nesprávna z dôvodu, že boli osádzané zrkadlovo – na ramenách i na golieroch. Rozdielny je aj spôsob umiestnenia banického znaku na golieri. Vo väčšine prípadov je našitý na jeho okraji, ale pri existencii funkčného značenia pri úradníckych uniformách (vo forme pruho) je osadený vyššie (niekedy sú však pruhy až nad znakom). Rôzne je i zobrazenie banických nástrojov – napríklad spôsob osadenia palice, jej prečnievanie cez násadu, uhol prekríženia a podobne.

Ďalším výrazným prvkom, ktorému sa prisudzuje symbolický charakter, je pelerína. Tento pozostatok kapucne má mať podľa úradných predpisov deväť zubov (v nemeckom prostredí symbolizujúcich deväť rokov zajatia sv. Barbory). Pelerína sák v zbierke SBM má však 9, 10 i 11 zubov. Ušitá býva z jedného alebo dvoch dielov a práve dvojdielne strihy niekedy vykazujú anomáliu, keď sa krajčírovi nepodarilo vytvoril zub v strede chrbta na spoji dielov. Tieto peleríny by ináč mali 11 zubov, ale takto ich majú iba 10. V prípade 11 zubov sa dá k 9 dopracovať tak, že sa za zuby nerátajú kraje peleríny. V predpisoch bola tiež daná fixná dĺžka peleríny – 17 cm, ktorá sa však nedodržiavala.

Za odlišnosti technického charakteru sú v príspevku považované strihové zvláštnosti, ktoré nemenia symboliku uniformy. Saká zo spomínanej prvej skupiny majú napríklad rôzne riešený strih zadného dielu (zadný diel ušitý z jedného kusa látky, zadný diel prestrihnutý v páse s tunelom so šnúrkou na regulovanie – tento typ bol daný aj v predpisoch – a zadný diel prestrihnutý aj po dĺžke v strede chrbta). Tieto odlišnosti sa čiastočne dajú interpretovať ako špecifiká výrobcu, keďže saká od určitého výrobcu a z určitého obdobia majú zadný diel riešený identicky. V inom období však ten istý výrobca využil aj iný strih, takže sa nedá s určitosťou tvrdiť, že každý výrobca mal svoj strih, ktorý používal na všetky saká ušité v jeho dielni. Tiež sa však nedá tvrdiť, že strih uniformy vychádzal z požiadavky objednávateľa, t. j. banského závodu.

Na uniformách pozorujeme aj ďalšie odlišnosti. K tým menej podstatným radíme existenciu jedného alebo dvoch vnútorných náprsných vreciek (novšie saká mali i tretie malé vnútorné vrecko). Podľa predpisov mali byť pod šikmými zamatovými pätkami ukryté bočné vrecká, ktoré však neobjavujeme na žiadnom saku zo skúmanej 29 kusovej vzorky.³⁵ Strihovo mali byť formované z jednej strany do troch zubov, v reáli však majú rozdielnu dĺžku, šírku i tvar a tiež sú rôzne obšité (buď po celom obvode, niekedy iba z jednej strany / tento typ je správne zubatý

³⁵ V zbierke SBM sa však nachádza jedno letné služobné sako podľa predpisu z roku 1890, ktoré takéto vrecká má.

a prichytený iba z jednej strany vždy na každom zube/, niekedy sú lemované čiernou portou alebo sú bez lemovania.

Rôznorodá je aj úprava rukávov v oblasti ramien. Objavujeme rôzne počty čiernych port lemujúcich pás so štítom s baníckym znakom (podľa predpisov stredový pás na ramenách mal byť ohraničený zamatovými pruhmi, ktoré mali byť zdobené čiernou portou). Rôznorodé je i lemovanie epoliet nad strapcami. Identické nie sú ani strapce ako dominantný doplnok uniformy, ktoré majú rôznu hrúbku, dĺžku i sfarbenie (na viac ako 90 % sú čierne) a podľa predpisu mali byť hodvábnne, čierne a dlhé 8 cm. Rukávy ukončujú zamatové manžety. Aj tu objavujeme odlišnosti, najmä v spôsobe umiestnenia stredového zamatového pruhu na gombíky, ktorý má rôznu šírku, dĺžku i rôzny tvar (špicatý, rovný).

Saká tohto typu sú teda vypasované, majú pelerínový golier so zubami, čierny stojatý golier vyložený zamatom s baníckym znakom a na prsiach šikmo osadené zamatové falošné vrecká. Z rovnakého zamatu sú zhotovené i manžety, ktoré majú na zadnej strane úzky zamatový pruh ozdobený piatimi kusmi mosadzných gombíkov s baníckym znakom. Na ramenách majú zamatovú výložku so štítom pripomínajúcim gotický alebo empírový heraldický štít s baníckym znakom. Pás ohraničujú dva portou lemované čierne zamatové pruhy siahajúce po pelerínový golier. Pod ním visia čierne hodvábnne strapce prekryté epoletami. Zapínanie je na deväť pozlátených gombíkov. Rovnaké gombíky zdobia aj falošné vrecká na prsiach a už spomínané manžety, spolu 20 ks. Pri tomto type saka sú všetky gombíky svojou veľkosťou jednotné.

V skupine sák podľa predpisu z roku 1919 rozoznávame tri menšie typové podskupiny, ktoré predstavíme v nasledujúcich riadkoch.

Obr. č. 4: Predný a zadný diel saka z Vyhni (zbierka SBM, E 3316)

Saká s neprestrihnutým zadným dielom a s textilným baníckym znakom³⁶

Skupinu tvorí šesť sák pochádzajúcich z rôznych banských lokalít (Banská Štiavnica, Vyhne, Handlová, Rákoš) vyrobených v rôznych krajčírskych dielňach (všetky identifikované sú českej proveniencie) a do múzea získaných približne v 70. – 80. rokoch 20. storočia. Saká nie sú úplne totožné, strihovo sú si však pomerne blízke (v porovnaní s ostatnými typovými skupinami). Spája ich najmä strih zadného dielu, ktorému napriek dikcií zákona chýba prestrih

³⁶ Pri jednotlivých odevných súčiastkach sú písané iba odlišnosti od dikcie legislatívneho usmernenia, tzn. že zhody (resp. podobnosti) písané nie sú. Ďalej je uvedený nositeľ, ak je známy, nálezová lokalita a výrobcovia.

v páse i šnúrkou pre lepšie prispôsobenie postave a tiež jeden rad čiernej porty zdobiaci epolety nad čiernymi hodvábnymi strapcami. Podľa výrobcov sák i gombíkov patria k tým starším zo skúmanej zbierkovej kolekcie, keďže boli vyrobené prevažne v 20. rokoch 20. storočia. Ďalšie riadky bude tvoriť menovanie odlišností od základného opisu podľa dikcie predpisu.

Prvé sako patrilo podľa druhostupňových záznamov baníkovi (?). Gazdíkovi z Vyhní a do múzea bolo získané v roku 1983 (výrobca Windholz, gombíky signované MSSAG). Sako má v zamatovom štíte (empírový heraldický štít) banícky znak vyšívaný sivou priadzou. Umiestnenie baníckych pracovných nástrojov nie je správne na jednom rukáve, keďže sú osadené zrkadlovo. Na golieri saka sú tiež malé textilné banícke znaky prišité pomocou troch flitrov. Epolety nad strapcami sú lemované portou iba v jednom rade. Pelerína má až 11 zubov.³⁷

Hrubšie vlnené, ale inak totožné, je sako z Banskej Štiavnice (výrobca Windholz, gombíky signované SUPERIOR QUALITY), akvizícia je z roku 1979. Štít je menší, skôr gotický, znak správny, priadza sivá. Pelerína má 9 zubov. Sako má výrazne užšie falošné vrecká (len 2 cm šírka), nechýba lemovanie a 8 cm strapce.³⁸ Takmer úplne totožné ako predchádzajúce sako (látka, gombíky, výrobca) je i ďalšie sako z Banskej Štiavnice získané v roku 1978, ale zadný diel má v páse prestrihnutý.³⁹

Ďalšie sako získané v roku 1979 nosil baník Ladislav Kós pôvodcom z Pribety (okr. Komárno) zamestnaný v bani Handlová (výrobca Windholz, gombíky signované MSSAG). Banícky znak je zo zlatej priadze, ktorá dodnes nezmenila farbu. Tiež má chybné zobrazený jeden znak. Falošné vrecká sú pomerne dlhé (16 cm) a tiež skôr užšie, strapce dlhšie (9 cm) a pelerína má 11 zubov.⁴⁰ Ďalšie sako z tejto skupiny pochádza z obce Rákoš (výrobca neznámy, gombíky signované MSSAG) a získané bolo v roku 1969. Má väčší štít empírového typu s baníckym znakom zo zlatej priadze (jeden je zobrazený nesprávne). Pelerína má 9 zubov.⁴¹

Pôvod posledného saka sa nepodarilo identifikovať, ide o sako z akvizície z prvej polovice 20. storočia. Ušité bolo v dielni J. Weisera v Moravskej Ostrave. Štít je empírový, znak zlatý, nesprávny na pravom ramene. Pelerína má 9 zubov. Gombíky tohto saka sú rôzne, na väčšine gombíkov je signovanie Praha (tieto gombíky sú pozlátené s razbou v tvare baníckeho znaku s vencom vavrínových listov), ďalšie sú MSSAG a niektoré gombíky sú bez signovania.⁴²

Saká s prestrihnutým zadným dielom v páse s tunelom a šnúrkou a s textilným baníckym znakom

Táto skupina je v zbierke SBM zastúpená najpočetnejšie (16 kusov). Tvoria ju identické saká, ktoré vyzerajú, akoby ich dal banský závod vyrobiť naraz v jednej dielni niekedy v 20. až 40. rokoch 20. storočia. Ani jedno sako nemá etiketu výrobcu a do múzea sa dostali z rozdielnych lokalít v rôznom čase (jedno sako múzeum získalo v roku 1934, jedno v roku 2013 a ostatné od konca 60. rokov až po 90. roky 20. storočia). Ich identickosť sa objavila až teraz, v rámci výskumu. Ušité sú z rovnakej látky, majú rovnaký strih i všetky ostatné znaky (až na jedno sako z obce Rákoš). Od predchádzajúcej skupiny sa odlišujú strihom zadného dielu, ktorý je v páse prestrihnutý a v takto vytvorenom tuneli je navlečená šnúrkou na regulovanie šírky. Majú dve náprsné vrecká. Golier je vystužený a vyložený zamatom a na oboch stranách má textilný

³⁷ Ev. číslo E3316.

³⁸ Ev. číslo E1980, posledný majiteľ Anton Sedlák.

³⁹ Ev. číslo E754, posledný majiteľ Milan Žingor.

⁴⁰ Ev. číslo E1387.

⁴¹ Ev. číslo E7025, posledný majiteľ Ján Farkaš.

⁴² Ev. číslo E2423.

Obr. č. 5: Predný a zadný diel saka z Banskej Štiavnice (zbierka SBM, NH 1909)

banický znak bez podložky (s prečnievajúcimi palicami cez násadu pri železku aj pri kladive). Peleřina je ušitá z dvoch dielov a má 10 alebo 11 zubov (podľa toho, či sa krajičirovi podarilo na spoji dielov v strede chrbta vytvoriť zub). Gombíky sú značené MSS (datovanie 1921 – 1946).

Na rozdiel od ostatných skupín sú gombíky na falošných vreckách i na rukávoch našité veľmi voľne. Banický znak je zhotovený z priadze, ktorá bola pôvodne zlatá, dnes sú znaky zájdené. Znak je umiestnený na empírovom type štítu (skôr väčšej plochy cca 4,5 cm). Aj v tejto skupine je časté chybné znázornenie banického znaku na jednom z rukávov a niekedy i na oboch (vymenené kladivo a železko). Strapce majú 8,5 až 9 cm a ďalším znakom odlišujúcim túto skupinu od ostatných je výzdoba epoliet čiernou portou v troch radoch (tento typ lemovania sa nachádza aj na jednej signovanej uniforme z inej skupiny sák zhotovenej v Příbrami, čo môže znamenať, že boli ušité v tejto lokalite, ale aj to, že boli ušité v miestnej dielni podľa príbramskej uniformy). Podobne ako príbramská uniforma sú falošné vrecká na prednom diele bez lemovania a vnútorná strana nášivky je prichytená na dvoch miestach (príbramská na troch). Falošné vrecká majú dĺžku 14 cm a široké sú 4 cm. Viaceré z týchto sák majú identické nohavice. Pochádzajú prevažne z Banskej Štiavnice a priľahlých obcí, takže by sa dalo predpokladať, že ich dal ušit' tunajší banský závod. Nachádzame však medzi nimi i sako z obce Rákoš (okr. Revúca).

Z hľadiska lokality štyri sáká pochádzajú z Banskej Štiavnice,⁴³ tri z obce Štiavnické Bane (výrobca neznámy, gombíky MSS),⁴⁴ tri zo Sv. Antona,⁴⁵ jedno z Hodruše,⁴⁶ jedno zo Štefultova,⁴⁷ jedno z Hornej Rovne⁴⁸ a jedno mierne odlišné pochádza z obce Rákoš⁴⁹ (sako nosené do roku

⁴³ Pôvodní majitelia a evidenčné čísla: Ján Dobrovič E7020, akvizícia z roku 1969, Boldiš NH1909, akvizícia z roku 1975, baník Ignác Weis (sako je mierne odlišné, znak na ramenách má portou lemovaný dvakrát ako objavujeme v inej skupine sák) NH6587, akvizícia z roku 1994, Vladimír Jarábek E752, akvizícia z roku 1977.

⁴⁴ Pôvodní majitelia a evidenčné čísla: E2432 Ľudovít Péntek, akvizícia z roku 1969, E2444 Viliam Neuschl, akvizícia z roku 1969, E742 Anton Bohuš, akvizícia z roku 1977.

⁴⁵ E3208 (?). Podmanický, akvizícia z roku 1982, NH7304 Stanislav Beňovic, akvizícia z roku 1998, NH1902 Mária Palášthyová, akvizícia z roku 1975.

⁴⁶ E732 Michal Frohn, akvizícia z roku 1976.

⁴⁷ E6791 banský murár Oswald, akvizícia z roku 1976.

⁴⁸ E2415 Antónia Marošiová, akvizícia z roku 1934.

⁴⁹ E2034 Jozef Keder, akvizícia z roku 1981.

1980, ale štít je menší, len 3,5 cm, podšívka iná, látka hrubšia, kratšie sú i falošné vrecká – 15,5 cm, banícke znaky na golieri majú zamatovú podložku v tvare kruhu).

Do tejto skupiny sák patria z hľadiska strihu i dve saká banských meračov, ktoré majú v štíte na fialovom zamatovom podklade teodolit a okolo veniec z ihličia. Na golieri majú banícky znak, ale na fialovom zamatovom podklade. Zamatová podložka pod baníckym znakom na golieri nie je kruhová, ale väčšia a má tvar obdĺžnika.⁵⁰

Saká s prestrihnutým zadným dielom v páse s tunelom a šnúrkou, s textilným baníckym znakom a s výrazným lemovaním štítu na ramenách

Do tejto skupiny je zaradených sedem sák. Sakám oproti predchádzajúcej skupine chýba náprsné vrecko na pravej strane. Štít majú menší (3,5 cm) a má tvar päťuholníka. Zaujímavosťou, ktorá spája všetky saká tejto skupiny, je dvojnásobné lemovanie štítu na ramenách čiernou portou na spôsob retiazky (všetky doteraz predstavené saká majú iba jednoradové lemovanie). Epolety

Obr. č. 6: Banícke sako z Banskej Štiavnice (E 2442, zbierka SBM)

nad strapcami sú lemované iba jednou portou (v predchádzajúcej skupine to boli až tri rady). Gombíky sú rovnako ako v predchádzajúcej skupine signované MSS, ale tesne našité. Falošné vrecká sú bez lemovania, napevno obšité z každej strany. Strapce sú kratšie, majú 7 cm. Banícky znak je správne stvárnený na oboch ramenách. Pelerína je ušitá z jedného kusa a má 11 zubov. Je tiež so svojimi 20 centimetrami výrazne dlhšia ako peleríny v predchádzajúcej skupine. Rukávy sú bez podšívky. Banícke znaky na golieri sú vo forme nášivky a položené sú na zamatovej podložke v tvare kruhu. Pod háčikom na uzatvorenie goliera je ako podloženie kus látky (len na troch sakách).⁵¹ V náprsnom vrecku jedného zo sák⁵² sa našlo i tlačivo s pečiatkou *Rudné bane ťávod Banská Štiavnica, Materiálové oddelenie* a perom meno *Orčák Ľubomír* (sako mohlo byť teda pôvodne majetkom závodu). Okrem banskoštiavnického saka pochádzajú tri saká z Hodruše,⁵³ jedno zo Španej Doliny⁵⁴ a dve z obce Vyhne.⁵⁵

nad strapcami sú lemované iba jednou portou (v predchádzajúcej skupine to boli až tri rady). Gombíky sú rovnako ako v predchádzajúcej skupine signované MSS, ale tesne našité. Falošné vrecká sú bez lemovania, napevno obšité z každej strany. Strapce sú kratšie, majú 7 cm. Banícky znak je správne stvárnený na oboch ramenách. Pelerína je ušitá z jedného kusa a má 11 zubov. Je tiež so svojimi 20 centimetrami výrazne dlhšia ako peleríny v predchádzajúcej skupine. Rukávy sú bez podšívky. Banícke znaky na golieri sú vo forme nášivky a položené sú na zamatovej podložke v tvare kruhu. Pod háčikom na uzatvorenie goliera je ako podloženie kus látky

⁵⁰ E3311, Štiavnické Bane, Daniel Drexler, akvizícia z roku 1983 a E7415, Banská Štiavnica, akvizícia z roku 2013.

⁵¹ S evidenčnými číslami E2442, E2433, E2435.

⁵² E2442, akvizícia z roku 1962.

⁵³ E7023 a E7016 Valéria Neumannová, obe akvizícia v roku 1969, NH8857, dátum získania neznámy.

⁵⁴ E2428 Ján Vajcák, akvizícia z roku 1966.

⁵⁵ E2435, akvizícia z roku 1966, E2433 Štefánia Kriváňová, akvizícia z roku 1973.

Obr. č. 7: Banické sako podľa predpisu z roku 1953 pôvodom z Pezinka (NH 4914 zbierka SBM)

Saká podľa legislatívnej úpravy z roku 1953

V zbierke SBM máme osem slávnostných banických sák podľa legislatívnej úpravy z roku 1953.⁵⁶ Predpis rozoznával, ako je uvedené vyššie, uniformu slávnostnú, vychádzkovú a členov banických hudieb. Slávnostná uniforma bola čiernej farby a jej mužská verzia sa skladala zo saka, nohavíc a brigádírky. Všetky časti mali byť zhotovené z česanej priadze. Ženská verzia uniformy bola zložená zo saka, sukne a baretu z rovnakej látky. Doplnkami slávnostnej uniformy boli biela košeľa, čierna viazanka, čierne ponožky, čierne pančuchy a rovnaké čierne poltopánky pre mužov i ženy. Vychádzková služobná uniforma mala sivú farbu a okrem súčastí menovaných pri slávnostnej uniforme pri obidvoch variantoch obsahovala aj plášť z mykanej priadze. K tejto verzii sa nosila sivá košeľa, tmavosivá viazanka, sivé ponožky alebo pančuchy, čierne poltopánky, sivé rukavice a sivý šál (rovnako pre ženy aj mužov). V predpise sa tiež uvádzalo, že zamestnanci v uniforme sú

povinní zdraviť sa *Češť práci!* a pri pozdrave salutovať. Uniformu si mali všetci udržiavať čistou a opotrebované časti nahrádzať novými.

Z hľadiska strihu sa malo sako skladat' z dvoch predných dielov a dvojdielného zadného dielu, dvoch rukávov, dvoch náprsných vreciek, dvoch mechovitých bočných vreciek a z preloženého goliera s výložkami príslušnej farby. Golier nemal byť príliš široký, mal pripomínať golier klasického saka s jednoradovým zapínaním. Vrecká mali byť s pätkami obdĺžnikového tvaru so zapínaním na malé gombíky. Vo vnútri mali byť dve vnútorné vrecká. Podšívka saka bola buď sivá (vychádzková uniforma) alebo čierna (slávnostná uniforma). Na pravej časti predného dielu mali mať saká štyri veľké gombíky na zapínanie (u žien na ľavej časti). Rukávy mali v dĺžke 8 cm od okraja falošnú manžetu, vytvorenú preložením a prešíť látky. Manžeta sa zdobila malým gombíkom. Zadný diel saka mal uprostred rozparok. Všetky gombíky boli zlátené. Výložky mali byť umiestnené na ramenách.

Aj keď sa uniformy používali v relatívne krátkom časovom období, napriek detailnému vykresleniu v legislatívnom predpise nemôžeme na základe analýzy konštatovať, žeby išlo o identické uniformy. Môžeme konštatovať skôr to, že vykazujú menšie i väčšie odchýlky, a to dokonca i v prípade, keď ich vlastnili zamestnanci jedného závodu, ktorí boli, podľa druhostupňovej dokumentácie, rodinne spriaznení. Z kolekcie sák je päť kusov viac-menej identických (tri z nich sú identické úplne).

Saká v tejto skupine majú zadný diel prestrihnutý po dĺžke v strede chrbta (takýto strih má

⁵⁶ NH4913, patrila bankému technikovi Jánovi Hrebíčkovovi, Pezinok, NH4914 bankému technikovi Jánovi Turanovi, Pezinok, NH4916 banský technik Jozef Hrebíček, Pezinok, NH4913 Ando Juraj banský technik, Pezinok, E 741 Horná Roveň, E2078 – banský hutman Daniel Ulbrich, nosil od roku 1957 do roku 1982, vyrobené v Ostrave, nosená v Banskej Štiavnici, NH7622, banská Štiavnica, NH 1902 – patrilo bankému mechanikovi – banický znak tvorí prekrížený francúzsky kľúč a kladivo), nosil od roku 1956 ako zamestnanec n. p. Rudné Bane, vyrobila ARMA Praha.

všetkých osem sák). Majú dve vnútorné náprsné vrecká (päť sák má iba jedno vnútorné vrecko, sako, ktoré patrilo Jurajovi Andovi má aj tretie malé náprsné vrecko), ďalej majú dve vonkajšie náprsné vrecká (dve saká ich majú presne podľa predpisu skryté s viditeľnou pätkou) a dve vonkajšie bočné vrecká. Všetky sú prekryté pätkou s tromi zubami zapínajúcou sa na malé gombíky (sako Juraja Anda z Pezinka má pätky vreciek na prednom diele, tak ako je uvedené v predpise – bez zubov).

Golier tohto typu sák nebol stojatý, ale s klasickou fazónou s chlopňami. Vo vrchnej časti fazóny bolo našité zelené výložkové súkno ako podklad pod banický znak. Na sakách v zbierke SBM nie je tvar výložky identický. Prevláda nepravidelný šesťuholník, v jednom prípade – mechanika – je výložka v hornej časti zaoblená. Podľa dĺžky zákona mali mať výložky čierne lemovanie, ktoré nie je ani na jednom saku.

Na pleciah sú ďalšie zelené výložky, ktoré sú odnímateľné (v prípade mechanika chýbajú), tiež mali mať lemovanie čiernou farbou. Ich šírka je od 5,2 do 6 cm. Podľa typu výložiek patrili uniformy v zbierke SBM kvalifikovaným robotníkom alebo technickým referentom (znak majú v zlatej farbe, pre administratívu bola určená strieborná farba). Takéto výložky mali po stranách zlaté pásy prichytené jedným malým mosadzným gombíkom a na opačnom konci mali kovový banický znak. Po desiatich rokoch práce v baníctve pribudla na výložke pod banickým znakom jedna zlatá priečna čiara, po 20 rokoch dve, po 30 rokoch tri a po 40 rokoch štyri. Viac banických znakov mali na výložke zamestnanci na pozícií revírnikov (2), pomocníci hlavného inžiniera, zmenoví majstri (3) i riaditeľ (4). Pracovníci revírneho riaditeľstva podriadení priamo ministerstvu mali lemovanie zlatými pásmi na troch stranách, funkcie boli odlišené pomocou banického znaku. Vlastné výložky mali pracovníci kombinátov OKD a SHD, ktorých zlaté pásy boli o niečo užšie. Inak lemované výložky mali aj pracovníci ministerstva palív (minister mal na výložke banický znak väčších rozmerov s vencom lipových listov doplnený päťcípou hviezdou). Výložky pre stredné školstvo mali v spodnej časti dva prekrížené zlaté pruhy a funkcie odlišené banickým znakom, vysoké školy mali spodné pásy zahnuté v strede do oblúka.

Služobná hodnosť sa značila počtom hviezdíčiek položených na kladivo a železku (takéto značenie sa nenachádza ani na jednej uniforme). Označenie príslušnosti k podniku malo byť podľa zákona na výložkách na ramenách (na kovovom štítku, v hornej časti písmená podniku a znak lemovaný dvomi radmi výšivky – užším a širším), ktoré však nie sú ani na jednom saku.

Sako sa zapínalo na štyri veľké gombíky zdobené banickým znakom. Saká v zbierke SBM majú gombíky s priemerom 22 mm, rub je nesignovaný a averz s razbou v tvare banického znaku vo venci lipových listov. V dvoch prípadoch sú gombíky striebornej farby (podľa zákona boli takto sfarbené gombíky určené pre učňov, tento gombík je na rube signovaný písmenom Z v kruhu), sako mechanika má namiesto banického znaku prekrížené kladivo s francúzskym kľúčom).

Rukávy mali mať podľa výnosu 8 cm od okraja falošnú manžetu ozdobenú gombíkom. Takéto manžety majú iba dve saká (sako mechanika a sako z Hornej Rovne), obe manžety sú ale širšie ako 8 cm. Saká sú zdobené malými gombíkmi, každé má minimálne 6 ks gombíkov (s priemerom 14 mm). Sako z Hornej Rovne pravdepodobne stratilo pôvodné gombíky, a tak boli nahradené historickými zn. MSS s vavrínovým vencom a veľké gombíky boli nahradené striebornými, už s lipovým vencom a bez signovania. Toto sako má gombíky aj na falošných manžetách na rukávoch (po tri malé gombíky na každom). Po jednom gombíku na rukáve má i sako mechanika.

Výrobcov sák sa nepodarilo identifikovať, keďže až na dve saká chýbajú etikety. Zachovala sa etiketa, ktorá má v kruhu šijací stroj a veľké Z (nepodarilo sa identifikovať sídlo výrobcu, pravdepodobne súdobého výrobného družstva) a druhé sako bolo vyrobené vo výrobnom závode ARMA PRAHA (sako mechanika, skôr atypické, bez výložiek, so striebornými gombíkmi so znakom s prekríženým kladivom a francúzskym kľúčom). Podľa šitia boli tri saká z Pezinka zhotovené v rovnakom čase (na sklonku 50. rokov 20. storočia).

Saká podľa legislatívnej úpravy z roku 1983

Obr. č. 8: Banické sako podľa predpisu z roku 1983 pôvodom z Turčianskych Teplíc (NH 6489, zbierka SBM)

Predpis z roku 1983 je v časti približujúcej vonkajší vzhľad uniformy formulovaný stručne, väčší priestor je venovaný funkčným značeniam. Obsahuje však obrazovú prílohu, akýsi schematický nákras, z ktorého sa dá vyvodit' predpísaný strih saka. Určite však nie do takých detailov, aké poznáme z predpisov z 19. storočia, prípadne aj z predpisu z roku 1953. V predpise sa píše, že uniforma je zložená zo saka, nohavíc a čiapky – lodičky. Zhotovená má byť z vlny alebo tesilu a zdobená čiernym zamatom. O saku sa píše len toľko, že ide o pelerínový typ, ktorý má mať na ramenách funkčné značenia a označenú príslušnosť k organizačnej jednotke. Značenie má byť na ramenách medzi dvomi pásmi zdobenými čiernou portou (v zákone pomenované ako prámiky) v strede so zeleným pásikom. Ten je vo vzhľade uniformy novinkou. Spod epoliet majú visieť čierne strapce.

Novinkou tiež bolo kovové funkčné značenie (banický znak), ktoré nahradilo v tomto type sák dovtedy využívané vyšívané značenie.

Zo zbierky SBM môžeme do tejto skupiny zaradiť dve saká. Prvé patrilo k slávnostnej uniforme technického pracovníka geologického prieskumu. Vyrobené je z tesilu, zadný diel je rovný, bez prestrihov. Má dve vnútorné náprsné vrecká so zapínaním na gombičky a ďalšie menšie vnútorné vrecko na ľavej strane. Golier je stojatý zamatový, na okrajoch značený banickým kovovým znakom po oboch stranách. Pod golierom je pelerína zhotovená z jedného kusa látky s 9 zubami. Zapínanie saka je na 9 väčších gombíkov. Gombíky nemajú signovanie, averz tvorí banický znak s vencom lipových listov. Falošné vrecká majú dĺžku 15 cm a 4 cm šírku. Nemajú lemovanie a z vnútornej strany sú prichytené na troch miestach. Pracovné zaradenie majiteľa je vyšité na zamatovej epolette (v našom prípade SGÚ GP – Štátny geologický ústav, geologický prieskum). Na ramenách sú 3 kovové banické znaky striebornej farby, ktoré napovedajú, že uniforma patrila vedúcemu úseku. Manžety lemuje čierny zamat, z ktorého vybieha zamatový pruh s gombíkmi. Na ramenách je zamat lemovaný tromi portami a uprostred úzkou zelenou portou. Pod znakom sa nachádzajú epolety a 7 cm dlhé čierne strapce. Funkčné značenie je bez lemovania ratoľesťou (podľa zákona malo byť). Písmená sú strieborné a rovnako i banický znak – išlo teda o organizáciu s úsekovou pôsobnosťou. Podľa

služobného postavenia sa prideľovali jeden až štyri znaky. Generálny riaditeľ mal štyri, vedúci oddelenia jeden. Bežní pracovníci mali iba označenie na štítku a nemali znak.⁵⁷ Druhé sako je totožné, majiteľ bol zamestnancom Rudných baní a magnezitových závodov a podľa počtu baníckych znakov bol vo funkcii hlavného alebo zmenového predáka. Sako bolo vyrobené v podniku TEXTILANA. Chýba štítky (stopy po ňom zostali) s označením závodu (RBMZ – Rudné bane a magnezitové závody, od roku 1973 so sídlom v Bratislave).⁵⁸

Záver

Banícke saká v zbierke SBM pochádzajú z rôznych banských lokalít Slovenska. Vyrobené boli v rôznych krajských dielnach v rozdielnych obdobiach a podľa rôznych legislatívnych úprav. Nové legislatívne predpisy týkajúce sa vzhľadu uniforiem boli prijímané v období zmien štátoprávneho usporiadania. Zvyčajne prehodnocovali používanú symboliku a odstraňovali také časti, ktoré sa viazali k predchádzajúcemu obdobiu. Po zániku Rakúsko-uhorskej monarchie sa likvidovali najmä symboly monarchistické ako kráľovská habsburská koruna, dvojité orlice, attila či dubové listy ako symbol nemectva. Nahrádzala ich symbolika nového štátneho útvaru – Československej republiky a banícka symbolika. Neskôr po politickej zmene v roku 1948 sa odstraňovali „buržoázne“ symboly reprezentujúce prvorepublikové obdobie a nahrádzala ich symbolika socialistická, napríklad vo forme päťčipej hviezdy alebo lipových listov ako symbolu slovanstva. V rámci vlny tzv. socialistického feminizmu sa rozšírili rady nositeľov uniforiem o ženy. Ďalšie legislatívne úpravy odrážali najmä postupný úbytok baníckeho povolania a rozširovali skupinu nositeľov baníckych uniforiem o skupiny pracujúce baníckym spôsobom, prípadne o „druhý život“ baníctva vo forme baníckeho folklóru a jeho širiteľov, predstaviteľov baníckych spolkov a baníckych miest.

Banícke saká sa do zbierky múzea dostávali od konca 20. rokov 20. storočia až po začiatok 21. storočia. Len malá časť zo skúmanej vzorky obsahuje etikety výrobcov, prípadne iné formy značenia. Podľa zachovaných značení usudzujeme, že väčšina značených sák pochádzala z českých závodov (Moravská Ostrava, Příbram). Rovnako je to i v prípade gombíkov, ktorých väčšina bola vyrobená vo firme MASSAG v Bílovci (signovania MSSAG, MSS, po roku 1946 bez signovania n. p. KOH-I-NOOR).

Pri príprave príspevku bolo spracovaných 39 kusov sák podľa legislatívnych úprav z rokov 1919, 1953 a 1983. Analýza kolekcie ukázala, že baníci nie vždy dodržiavali predpisy a uniformu si rôzne upravovali. Oproti predpisu z roku 1890, ktorý veľmi detailne popisuje vonkajší vzhľad baníckej uniformy a ktorý bol prebratý (s niekoľkými zmenami) aj do nariadenia vydaného po zmene štátoprávneho usporiadania v roku 1919, môžeme konštatovať, že baníci volili rôzne strihové riešenia (zadný diel zhotovený z dvoch častí nahrádzal jednodielny strih s chýbajúcou šnúrou na reguláciu šírky), rôzne spôsoby výzdoby epoliet na ramenách, rôznu dĺžku strapcov, rôznu šírku i strih peleríny i rôznu úpravu falošných vreciek. Spôsob stvárnenia baníckeho znaku na textilných nášivkách bol často nesprávny z hľadiska umiestnenia kladiva a železka a to asi preto, že nášivky s baníckym znakom boli osádzané vždy zrkadlovo na ramenách i na golieri. Počty gombíkov na sakách sedia vo všetkých typových skupinách analyzovanej vzorky (29 kusov) a všetky gombíky majú razbu vo forme baníckeho znaku.

Banícke saká zhotovené podľa predpisu z roku 1953 sa podľa spomienok baníkov tešili omnoho menšej obľube. V zbierke múzea sú zastúpené iba ôsmimi kusmi a to iba mužské

⁵⁷ Ev. číslo NH6489, pôvodná lokalita Turčianske Teplice.

⁵⁸ Ev. číslo NH6604, pôvod neznámy.

slávnostné saká (napriek tomu, že nariadenie predpisovalo i vychádzkovú uniformu a tiež varianty pre ženy). Aj tu však zaznamenávame voluntarizmus, ktorý sa týka strihu, látky a výložiek.

Keďže baníci naďalej nosili i historické uniformy, nový predpis z roku 1983 ich oficiálne vrátil do života. Nový predpis však obsahoval málo detailov a tak sa nedá posúdiť jeho dodržiavanie. A to aj z dôvodu, že v zbierke múzea sa zatiaľ nachádzajú iba dve takéto uniformy (uniformy podľa predpisu z roku 1983 bývalí baníci stále nosia).

Zoznam prameňov a literatúry (References)

- DENKOVÁ, Zuzana. (2012). Banický fokoš a jeho tajomstvá. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, roč. 23, s. 70-87.
- DENKOVÁ, Zuzana. (2013). Ikonografia banických fokošov. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum. DENKOVÁ, Zuzana – KAMENICKÝ, Miroslav (Eds.). *Vivat Akadémia Banská Štiavnica. Banické symboly – história a ikonografia. Zborník z konferencie konanej pri príležitosti 250. výročia založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, s. 42-52. ISBN 978-80-85579-48-2.
- DENKOVÁ, Zuzana. (2013). Sociálna mobilita bankých robotníkov v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia na príklade Banskej Štiavnice. In: DEMKO, Maroš (Ed.). *Mobilita a jej odraz v kultúre*. Michalovce : Zemplínske múzeum, 2013, s. 53-72.
- DENKOVÁ, Zuzana – CHOVANOVÁ, Iveta. (2013). *(Ne)zabudnutí anšusníci*. Banská Štiavnica : s. n.
- FRITZSCH, K. E. (1966). Die Kleidung des erzgebirgischen Bergmannes im Urteil des 19. Jahrhunderts. Teil II. Berlin : Akademie-Verlag, s. 288-311.
- GINDL, Jozef. (1983). Ošliador – znak príslušnosti k baníckemu stavu. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, roč. 11, s. 179-183.
- HERČKO, Ivan. (2010). *Banícka a lesnícka akadémia Banská Štiavnica*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB. ISBN 978-80-89241-15-6.
- KASPAREK, M. U. (1957). Die Schemnitzer Bergleute und ihre Tracht. In: *Anschnitt*, roč. 9, č. 6. s. ?.
- LICHNER, Marián (Ed.). (2002). *Banská Štiavnica – svedectvo času*. Banská Bystrica : Štúdio Harmony, 256 s. ISBN 80-968547-8-X.
- LIPTÁKOVÁ, Zora. (1981). Dokumenty k dejinám Banskej akadémie v zbierkach SBM. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, roč. 10, s. 257-270.
- MYŠKA, Milan. (2003). *Historická encyklopédie podnikateľů Čech, Moravy a Slezska do poloviny 20. století*. Ostrava : Ostravská univerzita, 519 s. ISBN 80-7042-612-8.
- Naht um Naht ein Stück Tradition. In: *Bergbautradition*, roč. 10, 2011, s. 22.
- PAULUSOVÁ, Alica. (1968). Banický kroj v Banskej Štiavnici. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 17, č. 3, s. 129-131
- SKALNÍKOVÁ, Olga. (1975). Někteří specifika slovenské hornické kultury. In: *Studie z dějin hornictví*, roč. 6, s. 91-95.
- SKALNÍKOVÁ, Olga. (1986). *Pět století hornického kroje*. Brno : Komitét symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, 160 s. GF 8 - 6 - 86/3 M.
- SOMBATHY, Ladislav a kolektív. (2003). *Banícke piesne – 2003*. Banská Štiavnica : s. n., 135 s.
- SZEMÁN, Attila. (2009). *Bányászattörténeti Tanulmányok*. Rudabánya : s. n. ISBN 978-9638792921.

- SZEMÁN, Attila. (2013). Gruben – the Uniform of Selmezbánya Academics. In: DENKOVÁ, Zuzana – KAMENICKÝ, Miroslav (Eds.). *Vivat Akadémia Banská Štiavnica. Banícke symboly – história a ikonografia. Zborník z konferencie konanej pri príležitosti 250. výročia založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, s. 32-36.
- VOZÁR, Jozef. (1983). *Zlatá kniha banícka*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 264 s.
- WINKELMANN, H. (1957). Die Tracht des Bergmannes im Wandel der Zeit. In: *Robr-Post, Mitteilungsblatt für die Aktionäre der Mannesmann Aktiengesellschaft*. Düsseldorf, Heft 4.
- ZÁMORA, Peter (Ed.). (2003). *Dejiny baníctva na Slovensku*, 1. diel. Košice : Tibor Turčan – Banská agentúra, 327 s. ISBN 80-968621-4-6.
- ZÁMORA, Peter (Ed.). (2004). *Dejiny baníctva na Slovensku*, 2. diel. Košice : Tibor Turčan – Banská agentúra, 303 s. ISBN 80-968621-5-4.

Pramene práva (Sources of law)

- Nariadenie vlády republiky Československej zo dňa 23. apríla 1919 o úradnej uniforme úradníkov politickej a policajnej služby štátnej (prístupné na <ftp.aspi.cz/opispdf/1919.html>)
- Návrh predpisu Ministerstva palív a Ministerstva hutného priemyslu a rudných baní č. 7113 - 4/1 – 53 o baníckej uniforme
- Smernica č. 10/1983 Federálneho ministerstva palív a energetiky o zjednotení typu a funkčného značenia slávnostnej baníckej uniformy
- Smernica č. 7/2004 o *baníckych uniformách, ich nosení a funkčnom označení zamestnancov štátnej banskej správy*. Dostupné na: <http://www.economy.gov.sk/uploads/files/gxJqbPwp.pdf>
- Ministerstvo hospodárstva SR. Výnos č. 6/2009 z 3. júna 2009 o *slávnostných baníckych uniformách*. Dostupné na: <http://www.zbsc.eu/download/vynos.pdf>.